

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בלק וצום י"ז בתמוז, תש"ע
מספר 867מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ירושלים בין י"ז בתמוז לכ"ח באייר

מבוא

שחרורה ואיחודה של ירושלים בשנת תשכ"ז (1967) היה מעשה בעל חשיבות היסטורית, לאומית ודתית.¹ חזרתו של העם היהודי אל הכותל המערבי ולמקומות הקדושים כריבון הלאומי, אחרי שכ-2,000 שנים היו מקומות אלה בידיים זרות, הוא אירוע מרגש שהשפיע רבות על החברה הישראלית בכלל ועל חוגי הציונות הדתית בפרט.

התוצאות המדהימות של מלחמת ששת הימים והמפגש המחודש עם המקומות הקדושים יצרו תחושה של נס והרגשה שאנו בתקופה של "אתחלתא דגאולה". כבר בשנים הראשונות לשחרורה של ירושלים ואיחודה נעשו ניסיונות לשינויים ניכרים בישראל הן במישור הרוחני-המעשי כגון ההכרזה על יום ירושלים כיום חג ושמחה הן במישור הדתי-הלכתי כדוגמת הניסיון לשנות את מנהגי צום י"ז בתמוז או אף לבטלו.

הגעגועים העזים לירושלים ולחלקי הארץ, שעד מלחמת ששת הימים נשלטו בידי ירדן, באו לידי ביטוי חזק ואמוציונאלי בדבריו של הרב צבי יהודה הכהן קוק שנשא בליל יום העצמאות תשכ"ז בישיבת מרכז הרב בירושלים:

תשע עשרה שנה. בכל יום יהיו הדברים בעינינו כחדשים... לא יכולתי להשלים עם הנעשה, עם אותה בשורה נוראה, כי אכן נתקיים "וְאֵת אֶרְצֵי חֶלְקוֹ" (יואל ד'). איפה חברון שלנו? כן, איפה חברון שלנו – האנחנו שוכחים את זה? והיכן שכם שלנו, ויריחו שלנו, איה – הנשכח? וכל עבר הירדן – שלנו הוא, כל רגב ורגב, כל ד' אמות, כל חבל ארץ וכברת אדמה השייכים לארץ ה' – הבידינו לוותר אפילו על מילימטר אחד מהן?

הדברים נאמרו שלושה שבועות בלבד לפני פרוץ המלחמה שהביאה לשחרור ירושלים, יהודה ושומרון. האפשרות המחודשת לשוב ולפקוד את המקומות הקדושים עוררה בקרב חוגים שונים בציבור הציוני-דתי את הצורך לתת לרגשות העצומים הללו ביטוי ומשמעות הלכתית-מעשית, כאמור. להלן יפורטו שתי דוגמאות מובהקות:

'התנועה ליהדות של תורה' ומעמדו של צום י"ז תמוז

צום י"ז בתמוז תשכ"ז היה יום האבל הראשון שחל לאחר שחרור ירושלים באותה שנה. לפיכך עלתה השאלה אם עדיין יש צורך לנהוג את מנהגי הצום כפי שהיה נהוג עד כה, שהרי צה"ל כבש את הרובע היהודי, הכותל המערבי ואת הר הבית, ולמעשה שבנו לביתנו!

בין הראשונים שהשמיעו את קולם היו חברי "התנועה ליהדות של תורה", תנועה אינטלקטואלית דתית שקמה בשנת תשכ"ו מתוך תחושה שיש צורך דחוף להוביל את היהדות הדתית להתמודדות עם מציאות החיים המשתנה, בעיקר בנושאים לאומיים.² חברי התנועה טענו

¹ עת מול- עת לפתוח, גיליון 193, ירושלים, הוצאת יד בן צבי, תשס"ז.

² בנימין לאו, "הדיון על ביטול הצומות ממלחמת ששת הימים ועד ימינו", בית מורשה, י"ז תמוז תשס"ה.

שחל שינוי ניכר בעקבות שחרור ירושלים, ולכן יש צורך לערוך שינויים גם במנהגי צום י"ז בתמוז. אי-לכך אין אולי מקום לקיים את צומות "הרביעי, השביעי והעשירי" בדרך שנהגו עד כה: אם בחשכת ימי הגלות בבבל יכלו האמוראים לומר שכשאין שמד ואין שלום יהיו הצומות "הקטנים" לימי רשות, קל וחומר בימינו – ימים שבהם ה' משיב לנוכח עיניו את שכנתו לציין – אי אפשר לומר שהימים הללו בחובת תענית רגילה.¹

במישור המעשי מימשו חברי התנועה את גישתם זו והתפללו בצום י"ז בתמוז בשנת תשכ"ז בביתו של הרב ד"ר הרטום תפילה רגילה בלי תחנון ובלי קריאת התורה. בשנת תשכ"ח ארגנה התנועה מניין דומה סמוך לכותל המערבי. בשנת תשכ"ט נתכנסו חברי התנועה לתפילה בביתו של פרופ' אפרים אורבך. באותה שנה חל י"ז בתמוז ביום חמישי, והם קראו את קריאת התורה הרגילה של פרשת השבוע ולא את קריאת התורה הרלוונטית לצום. עם זאת קבלו המתפללים את דעתו של פרופ' אורבך שלא לבטל "נפילת אפיים" (באמירת התחנון).²

חברי "התנועה ליהדות של תורה" פנו לרבנות הראשית ודרשו לתת ביטוי אקטיבי לסיום תקופת החורבן. כאשר הרבנות הראשית לא הייתה מוכנה לאמץ את גישתם, הגיבו חברי התנועה בדברי ביקורת חריפים:

זו הפעם הראשונה מאז חורבן הבית שמקום השכינה בידינו, עיר הקודש שוב איננה אבלה ובזויה... ציינו בשבועות אלה לבשורה ולקריאה מצד גדולי הרוח... והנה אין קול ואין עונה... במקום זה הודיעה הרבנות הראשית לישראל, כי אסור לשנות מכל מטבע שטבעו דורות קודמים בקינותיהם... על זאת נקונן הפעם... על שאין לנו מפקד ההולך לפנינו למערכות הרוח, על הקטנות המוחין וצמצום הנפש מול גודל השעה ועל היעדר אמונה בישועתנו.³

ארגון עצרת הודיה בידי צעירי המפד"ל

ביום ח' בטבת תשכ"ח קבעה הרבנות הראשית, בראשות הרבנים הראשיים הרב איסר יהודה אונטרמן והרב יצחק ניסים, את כ"ח באייר, יום שחרורה של העיר ירושלים, ל"יום הודיה ושמחה", יום שבא לציין את שיא הנסים והנפלאות של מלחמת ששת הימים.⁴

בעקבות קביעת הרבנות הראשית החליטו צעירי המפד"ל בהנהגת זבולון המר לקיים עצרת חגיגת ותפילת הודיה ברחבת הכותל המערבי ביום כ"ח באייר תשכ"ח (שנה לאחר שחרור העיר), כדי לתת ביטוי מעשי ומוחשי לציין שחרור ירושלים והכותל המערבי. אולם ממשלת ישראל בראשות לוי אשכול התנגדה לקיום העצרת בטענה "שאומות העולם לא השלימו עם שליטתנו בירושלים". גם שרי המפד"ל התנגדו ליזמה, ומשטרת ישראל סירבה לאשר את קיום העצרת סמוך לכותל המערבי. צעירי המפד"ל עתרו לבג"ץ, ובעקבות התערבותם של שופט בית המשפט העליון יואל זילברג ז"ל והיועץ המשפטי לממשלה מאיר שמגר הוחלט לערוך את העצרת בתוככי העיר העתיקה.⁵

יום ירושלים הראשון נחוג בעצרת המונים בהשתתפות כ-100 אלף איש במעמד הרבנים איסר יהודה אונטרמן ומשה צבי נריה, ראש ישיבות בני עקיבא, וחבר הכנסת זבולון המר. העיתונאי יעקב אדלשטיין תיאר את האירוע:

אפשר לומר כי טרם ראו מעמד כזה סמוך להר הבית מאז חורבן הבית, עשרות אלפי יהודים עמדו צפופים אך מרווחים בשעות הערב, כשהשמש נטתה לערוב. ואמרו שם פסוק [אחר פסוק] את שירת הים. היה זה מעמד שלא ישכח. אפשר שבכל שנות מדינת ישראל, לא היה מעמד דתי ומרומם כזה.⁶

סיכום

התחושה והאמונה ששחרור ירושלים והמקומות הקדושים חייב שינוי במנהגים הקיימים לעומת המקובל בעבר היו משותפות לחוגים רחבים בציבור בכלל ובציבור הדתי-לאומי בפרט. הקבוצה (הבוגרת) של האינטלקטואלים הדתיים, "התנועה ליהדות של תורה", סברה, כאמור, שהשינוי חייב

¹ שם. וראו אביעזר ישראלי, "האבכה בחודש הרביעי", דף שבועי לפרשת בלק תשס"ד (מס' 555).

² מהלכים, פרסום התנועה ליהדות של תורה, ירושלים מנחם-אב תשכ"ט, עמ' 45.

³ בנימין לאו, שם.

⁴ נחום רקובר, הלכות יום העצמאות ויום ירושלים: בירורי הלכה, ירושלים תשמ"ה, עמ' שפז; יעקב אדלשטיין, "המאבק שקדם לאישור חגיגות יום ירושלים", הצופה, כ"א אייר תשכ"ט (9 במאי 1969).

⁵ אליעזר שפר, "מיום ירושלים הראשון ועד היום", כיפה לוחמת, גיליון 5, אייר תשס"ז, עמ' 8.

⁶ יעקב אדלשטיין, שם.

להתבטא במישור הדתי-הלכתי. על כן הם פעלו כדי לשנות את מנהגי התפילה והקריאה בצום י"ז בתמוז, אך ניסיונם לא צלח.

צעירי המפד"ל פעלו במישור הלאומי-הפוליטי. הגם שבתחילה הייתה התנגדות לערוך עצרת הודיה בעלת צביון לאומי ברחבת הכותל, ובשנה הראשונה נאלצו להעתיק את מקום עריכת העצרת לתוך העיר העתיקה, הרי במבחן הזמן גישתם של הצעירים הוכתרה בהצלחה.

בלוח העברי של מדינת ישראל התווסף אפוא יום חג חדש – יום ירושלים, אך בד בבד המשיכו צומות י"ז בתמוז וט' באב להתקיים ללא שינויים של ממש.⁷

ד"ר דב לויטן

החוג המשולב במדעי החברה

והמכללה האקדמית אשקלון

---

⁷ למרות ניסיונותיו של הרב שלמה גורן ז"ל לערוך שינויים מסוימים בתפילות כימי הצום וניסיונם של חברי "התנועה ליהדות של תורה" לפרסם סידור קינות חדש לט' באב.